

عوائد الایام

تألیف

المؤلف: محمد نراقی

المؤلف: ۱۲۴۵ هـ

مطبوعات
مکتبہ نراقی
مشهد

عوائد الایام
ملا احمد نراقی

مصطفی درایتی

مرکز تحقیقات کامپیوتر علوم اسلامی

ملا احمد بن مهدی بن ابی ذر النراقی الکاشانی (۱۱۵۸- ۱۲۴۵ هـ ق)، فقیه متفکر و دانشمند نواندیش و مبتکری است که شجاعت او در طرح مباحث جدید، از او عالمی جاودان و شاخص ساخت. نوشته‌های متنوع این نادره زمان، نشان از گستردگی دامنه فضل و دانش او دارد. فقه، اصول، ریاضیات، اخلاق، شعر و ادب و علوم غریبه، عرصه‌هایی است که نراقی استوار در آن گام نهاده و سرفراز از آن بیرون آمده است. ملا احمد نراقی در نراق (از روستاهای کاشان) متولد شد و تحت تربیت پدر ارجمند و دانشمند خویش به بالندگی رسید. او با بهره‌مندی از دریای دانش و تفکر جامع پدر خود ملا مهدی نراقی (م ۱۲۰۹)، معروف به محقق نراقی - که دانشمندی نوجو و فیلسوف و فقیهی وارسته و از درخشانترین چهره‌های فضل و اجتهاد و مرجعیت عامه در نیمه قرن دوازدهم تا اواسط قرن سیزدهم بود- قله‌های اندیشه را پیمود و با درک محضر عالمان بزرگ نجف و کربلا، کمالات خویش را افزود و در مدت

کوتاهی موفق به اخذ درجه اجتهاد از استادان خود شد. ملا احمد نراقی در سال ۱۲۰۵ قمری به همراه پدر به عتبات مسافرت کرد و در اواخر عمر وحید بهبهانی (م ۱۲۰۸)، در درس او شرکت جست. پس از آن در کربلا به حلقه درس فقه میرزا مهدی شهرستانی (م ۱۲۱۶) پیوست؛ ولی این مدت دیری نپایید و در سال ۱۲۰۹ به علت وفات پدرش به کاشان بازگشت. سال بعد به نجف مشرف شد و از محضر اساتیدی چون سید مهدی بحر العلوم (م ۱۲۱۲) و شیخ جعفر نجفی معروف به کاشف الغطاء (۱۲۲۸) بهره‌ها برد و در سال ۱۲۱۲ - در حالی که جوانی بیست و هفت ساله بود و به عنوان مجتهدی فاضل شناخته میشد- به کاشان بازگشت و به تدریس پرداخت. در هوش و استعداد خارق العاده وی همین بس که گویند کتاب عین الاصول را در بیست و سه سالگی تألیف کرد و رساله حجیه المظننه را نیز در سنین جوانی به رشته تحریر درآورد. ملا احمد نراقی گرچه استاد بسیار ندید، ولی آثار و

تالیفات ارزشمند او نشانگر قدرت تفکر و نبوغ سرشار اوست. در فضیلت علمی او همین بس که شیخ مرتضی انصاری (م ۱۲۸۱) و حاج سید محمد شفیع حابلقی (م ۱۲۸۰) و عالمان بسیار دیگری از شاگردان او بوده‌اند. آورده‌اند که شیخ مرتضی انصاری -ره- در سال ۱۲۴۰ به قصد زیارت مشهد و درک محضر عالمان وقت از شهرهای مختلف ایران عبور کرد. در بروجرد و اصفهان به حضور عالمان بزرگ رسید، ولی مدت زیادی توقف نکرد؛ و چون در کاشان به حضور ملا احمد نراقی رسید، مدت چهار سال آنجا اقامت کرد و با بهره‌مندی از دریای دانش و قدرت و نبوغ فکری استاد خود، سنگ بنای روش نو در فقه و اصول را نهاد که هنوز محور محافل تدریس در حوزه‌های علمیه است.

ارزش کتاب عوائد الایام

در میان تالیفات گوناگون فاضل نراقی، کتاب گرانسنگ عوائد الایام از جایگاه ارزشمندی برخوردار است. چه اینکه نظریات و اندیشه‌های نوگرایانه و تفکرات بلند او در جای جای این کتاب می‌توان دید. مرحوم نراقی عوائد را برخلاف دیگر تالیفات خود، با روشی جدید سامان داده و آن را بر مبنای «عائده» «عائده» تبویب کرده است. وی در این اثر ابتکاری، به پژوهش در مسائل و مباحثی پرداخته که برای استنباط احکام لازم دانسته، و یا جای آن را در کتابهای فقهی و اصولی خالی یافته است.

عوائد الایام به روی هم مشتمل بر هشتاد و هشت عائده است و مؤلف در هر عائده، مسأله و یا قاعده‌ای را با دقت تمام به بحث گذاشته است. اغلب مباحث عوائد الایام از نوآوریهای مؤلف آن است و پیش از آن در هیچ اثری یافت نمی‌شود. از این روی اطلاع از مطاوی این اثر، خاصه عائده ولایت فقیه آن، در بایسته دانشوران و پژوهندگان است.

اشتغالات ملا احمد نراقی به امور اجتماعی و سیاسی و توجه ظاهری فتحعلی شاه قاجار به نظریات او، تلاش وی را در طرح مباحث جدید فقهی به گونه‌ای که راهگشای اداره زندگی مردم باشد، افزود و از او عالمی روشنفکر و فقیهی مبتکر ساخت و شهادت خرق سنتهای غلط و عدم تبعیت کورکورانه و مقلدانه از آراء گذشتگان را در او تقویت کرد. بسیاری از این

تفکرات نوجویانه نراقی را در کتاب جاودانه عوائد می‌توان یافت. در مثل بحث اسراف را که در عائده شصت و یک به صورت مبسوط و محققانه و واقع‌گرایانه مطرح شده، در هیچ کتاب فقهی و فنی مانند آن یافت نمی‌شود. تلاش نراقی بر آن بود تا ضمن حذف مباحث زاید در فقه و اصول، جهتگیری آن را به واقعیات زندگی نزدیکتر نماید. و از سوی دیگر پژوهش در مباحثی را که جز اتلاف عمر و سرگرمی بی ثمر نتیجه‌ای بر آن متصور نیست، با زبان شعر و با جسارت تمام به تمسخر گیرد و بر آن بتازد. پاره‌ای از این درایتها و شجاعتها را در مثنوی طاق‌دیس نراقی می‌توان سراغ گرفت. و این همه نشانگر درد عمیق و درک روشن او از واقعیات ملال‌آور گذشته، و فراخوانی وی به پویایی فقه و جاندار شدن آن است. (در مقدمه‌ای که بر کتاب عوائد الایام نگاشته خواهد شد. به تفصیل بدین مسائل پرداخته خواهد شد).

امتیازات کتاب عوائد را چنین می‌توان برشمرد:

الف: مشتمل بر آخرین نظریات و یافته‌های فقهی ژرف اندیش و نوگراست.

ب: دارای موضوعات و مباحثی است که در تالیفات پیش و برخی از آنها در تالیفات پس از آن، مستقلاً مطرح نگردیده است.

ج: مباحثی در این کتاب آمده که اطلاع از آن برای فقیهان و دانشوران دریابسته است. سهل است که سراغ گرفتن این مباحث به شکل منسجم و مرتب، در آثار دیگر مشکل است.

د: دارای نوآوریهای در طرح مباحث و شکل استنباط احکام است که امروزه مورد نیاز فقیهان دورنگرمی باشد.

با عنایت به آنچه گذشت، مرکز تحقیقات و پژوهشهای علوم اسلامی دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، از مدتی پیش تحقیق و تصحیح و چاپ این اثر گرانسنگ را آغاز کرده است. سپس درباره آن سخن خواهیم گفت.

*

گفته‌اند کتاب عوائد آخرین تألیف نراقی است؛ ولی در اجازه‌وی به برادر همنام پدر خود، مهدی نراقی (به سال ۱۲۲۸ ق که عین دستخط آن موجود است)، ضمن برشمردن تألیفات خویش، از کتاب عوائد نیز نام برده است. شاید بتوان گفت این کتاب به تفاریق و در طول سالیان دراز تدریس و

تحقیق نوشته شده است. آنک مؤلف در اواخر عمر آن را تکمیل کرده است؛ چنانچه نام کتاب نیز شاهدهی بر این مدعاست. گو اینکه یقیناً بخشی از این اثر پس از تألیف کتاب ارزشمند مستند الشیعه نگاشته شده است. چه اینکه در مواردی نراقی در عوائد به نقد نظر خویش در مستند پرداخته و نظر جدیدی مطرح کرده است. (گفتنی است تألیف کتاب مستند الشیعه به سال ۱۲۳۴ خاتمه یافته است).

اثر یاد شده به جهت اهمیت آن مورد توجه عالمان عصر مؤلف و پس از آن واقع شده و تنها کتاب فقهی نراقی است که بر بعضی از مباحث آن حواشی مفیدی از مبرزترین شاگرد خود شیخ انصاری را دارا است. همچنین محمد حسین بن آقا محمد علی النجفی بن آقا محمد باقر هزار جریبی، حاشیه‌ای به نام البوارق لکشف معضلات الحقائق بر این کتاب دارد. قسمتی از حاشیه شیخ انصاری بر نسخه‌ای که در سال ۱۲۶۶ قمری چاپ سنگی شده، به عنوان مدقق تستری دیده می‌شود.

چاپهای عوائد

در فهرست خانبابا مشار آمده که این اثر نخست به سال ۱۲۴۵ در ۲۹۹ صفحه در تهران چاپ سنگی شده است. سپس در سال ۱۲۶۶ به صورت سنگی و بدون شماره صفحه به چاپ رسیده؛ و آنگاه در سال ۱۳۲۱ در قطع وزیری در ۳۰۱ صفحه چاپ سنگی شده است.

چاپی که در فهرست مشار به سال ۱۲۴۵ نسبت داده شده، ملاحظه نشد و بنظر می‌رسد اساساً چنین چاپی از عوائد نشده است. چه اینکه تاریخ ۱۲۴۵ که در پایان نسخه آمده، سال وفات مؤلف است و نه چاپ کتاب. تعداد صفحات این چاپ نیز ۲۹۸ صفحه است، و با این قرائن می‌توان حدس زد که چاپ مفروض، همان چاپ سال ۱۳۲۱ است. چنانچه حاشیه‌ای که ناشر در آخر کتاب آورده، گویای اختلاف ایشان با ناشر دیگری است که همزمان و با استفاده از کتاب وی به چاپ آن اقدام کرده است. در آخر یادداشت او تاریخ ۱۳۲۱ دیده می‌شود که گویای سال چاپ این کتاب است. در سالهای اخیر انتشارات بصیرتی مکرراً از روی این چاپ اُست کرده است که چاپ سوم آن به تاریخ ۱۴۰۸ قمری باز می‌گردد.

پس از پیروزی انقلاب اسلامی و ضرورت تبیین مسأله ولایت فقیه، کتاب عوائد الاّیام با علت احتواء این مسأله و گستره پژوهش آن پرآوازه گردید. چنانچه بحث ولایت فقیه این اثر به نام حدود ولایت حاکم اسلامی، به نام وزارت ارشاد اسلامی به فارسی گردانیده و در سال ۱۳۶۵ چاپ شد.

فرایند پژوهش در عوائد الاّیام

اثر حاضر بر اساس نسخه‌های معتبری که در ذیل به برخی از آنها اشاره می‌شود، تصحیح گردیده است:

۱- نسخه‌ای به خط مؤلف که سی عانده نخست آن ناقص است.

۲- نسخه‌ای مصحح و مقابله شده با نسخه اصل؛ با تاریخ تحریر ۱۲۶۱ قمری.

۳- نسخه‌ای تصحیح شده که در کنار آن علامت تصحیح دارد و حواشی شیخ انصاری و دعای «منه رحمه الله» در حاشیه آن دیده می‌شود. تاریخ تحریر این نسخه ۱۲۶۶ است.

۴- نسخه‌ای بدون تاریخ، متعلق به حسن نراقی که متن اجازه ملا احمد نراقی به برادر خود و به خط خودش در اول آن موجود است.

۵- نسخه‌ای تصحیح شده که به تاریخ ۱۲۶۴ نوشته شده است.

۶- نسخه‌ای نگاشته شده به سال ۱۲۵۳.

افزون بر این، کلیه روایات و اقوال در متن کتاب، به مصادر اصلی ارجاع داده شده و تا حد امکان اقوالی که با اشاره «قیل» و مانند آن آمده و یا به مضامین روایاتی اشاره کرده، به مصادر آن باز گردانده شده و تعلیقاتی بر آن افزوده شده است. مقدمه‌ای جامع در شرح حال مؤلف و تنظیم فهرستهای متعدد بر کتاب، از کارهای جدیدی است که در انتشار این کتاب مورد توجه است.

بیش از نیمی از کار تصحیح و تحقیق سامان یافته است و امید می‌رود تا آخر سال جاری، کلیه مراحل کار به پایان رسد و با چاپی چشم‌نواز و شایسته در دو جلد، به دانشوران و حوزه‌های علمیه عرضه گردد. این تحقیق به صورت گروهی انجام می‌پذیرد و جمعی از پژوهندگان این مرکز دست اندر کار پژوهش آن می‌باشند.